CAMIL PETRESCU

PATUL LUI PROCUST

EDITURA FACLA

EDITURA FACLA
Timişoara, 1973

CAMIL PETRESCU

PATUL LUI PROCUST

Coperta : VASILE OLAC

Notă : **În lipsa unei ediții definitive de autor, cartea de față reproduce textul din ediția apărută în 1957 la Editura de Stat pentru literatură și artă.**

PREFAȚĂ

În istoria literaturii române Camil Petrescu ocupă un loc de frunte fiind considerat, pe bună dreptate, unul din creatorii romanului românesc modern. El este unul din primii scriitori prin care literatura română devine sincronică cu literatura europeană. Față de Liviu Rebreanu (pentru a ne mărgini la un singur exemplu) care își elaborează romanele cam în aceeași perioadă, Camil Petrescu reprezintă o altă vîrstă în dezvoltarea romanului. Dacă, prin vigoarea epică și prin maturitatea tehnică a romanelor sale, Liviu Rebreanu joacă în literatura noastră rolul unui Balzac sau Zola din literatura franceză, Camil Petrescu este contemporanul lui Proust sau Gide nu numai cronologic, ci și prin căutările în domeniul tehnicii romanului și prin formula epică adoptată. Liviu Rebreanu este un creator de geniu, spontan, a cărui operă este în multe privințe superioară propriilor concepții estetice, în timp ce Camil Petrescu este, ca *mulți dintre artiștii secolului nostru, un scriitor reflexiv, aplecat asupra lui însuși, care își teoretizează și își comentează opera pe măsură ce o creează.*

După Ultima noapte . . ., *unul din cele mai bune romane de analiză ale literaturii noastre,* Patul lui Procust *reprezintă cel mai mare efort al autorului de înnoire a romanului.*

Camil Petrescu a făcut în numeroase rînduri o critică radicală romanului de tip tradițional, considerat de el „o construire raționalistă, deductivă, apodictică, tipizantă".[1] *Despre prozatorul de tip tradițional, scriitorul spunea, cu evidentă dezaprobare: „Romancierul e mai întîi un om omniprezent, omniscient. Casele par pentru el fără acoperișuri, distanțele nu există, depărtarea în vreme de asemeni nu. In timp ce pune să-ți vorbească un personaj, el îți spune în același aliniat, unde se găsesc și celelalte personaje, ce fac, ce gîndesc exact, ce năzuiesc, ce răspuns plănuiesc."*[2] *În schimbul acestei formule, considerată depășită și inacceptabilă, Camil Petrescu propunea o literatură a vieții interioare, singura care, în conformitate cu ideile împrumutate de el de la Bergson și Husserl, poate fi cu adevărat cunoscută. „Ca să evit asemenea grave contradicții, ca să evit arbitrariul de a pretinde că ghicesc ce se întîmplă în cugetele oamenilor, nu e decît o singură soluție: Să nu descriu decît ceea ce văd, ceea ce aud, ceea ce înregistrează simțurile mele, ceea ce gîndesc* eu . . . *Aceasta-i singura realitate pe care o pot povesti . . . Dar aceasta-i realitatea conștiinței mele, conținutul meu psihologic . . . Din mine însumi, eu nu pot ieși . . . Orice aș face eu nu pot descrie decît propriile mele senzații, propriile mele imagini. Eu nu pot vorbi onest decît la persoana întîi . . ."*[3]

Acestei concepții i se pot aduce obiecții. Una dintre ele ar fi aceea, semnalată de George Călinescu încă

---

[1] Camil Petrescu: „Teze și antiteze", Biblioteca pentru toți, Ed. Minerva, București, 1971, p. 27.

[2] op. cit. p. 27.

[3] op. cit. p. 27.

din 1939, că scriitorii clasici n-au pornit de la raţionalism în operele lor, ci de la realitate, că operele clasice nu se bazează pe categorii deductive, ci sînt forme ale cunoaşterii pozitive. Se poate remarca apoi că, chiar în romanele criticate de Camil Petrescu, unde scriitorul este omniprezent şi omniscient, lumea operei este tot produsul unei conştiinţe unice, cea a autorului, chiar dacă acest lucru este mai puţin evident. Deosebirea dintre romanele de tip clasic şi formula propusă de Camil Petrescu nu este deci una de esenţă ci de convenţie literară.

Dincolo însă de vulnerabilitatea bazei filozofice sau de fisurile poziţiei teoretice, Patul lui Procust *este o operă aritisticeşte valabilă. S-au auzit voci care, referindu-se la acest roman, au contestat scriitorului capacitatea de invenţie epică, simţul detaliului semnificativ sau alte calităţi de acest fel, indispensabile, zice-se, unui prozator, dar a aduce astfel de obiecţii romanului înseamnă a acuza scriitorul că nu a realizat ce nu era în intenţia lui. Pentru a judeca romanul în raport cu intenţiile, explicite dealtfel, care i-au stat la bază, trebuie să vedem în el în primul rînd un document despre viaţa interioară a autorului său, ceea ce, desigur, nu trebuie interpretat în sens autobiografic ci în sensul că realitatea este raportată la o conştiinţă unică. Asta nu înseamnă că romanul n-are nici o legătură cu viaţa socială, că e vorba de oglinda unei conştiinţe suspendată undeva deasupra realităţii şi fără legătură cu ea. Dimpotrivă, e vorba de conştiinţa unui om care a trăit intens în contemporaneitate, care s-a făcut cu dureroasă luciditate ecoul unora dintre cele mai arzătoare probleme ale vremii sale. Apar aici cele mai variate preocupări ale lui Camil Petrescu de la viaţa politică şi literară a ţării la sfîrşitul deceniului al treilea pînă la probleme de modă bărbătească şi de la ştiinţă şi artă plastică pînă la decoraţiuni interioare. „Înfrînt, negăsindu-şi loc în publicistică şi izgonit din teatru, autorul simte nevoia unui mijloc de expresie cît mai liber, nu legat de directori şi ajutorii de directori şi încercînd totul descoperă, înţelege cît de mari sînt posibilităţile ro-*

manului. Ceea ce timp de un deceniu s-a risipit în pagini de gazetă și lucrări de teatru nejucate se poate aduna, ca sîngele în inimă, în roman, se poate concretiza, închegat în reconstituirea epocii, într-o realitate secundă.“ [4]

Într-adevăr, poate mai mult decît în altă parte, e prezentă în acest roman personalitatea lui Camil Petrescu. Scriitorul e un revoltat față de realitatea în care trăiește și înțelege să-și exprime fără echivoc insatisfacția. Indignarea sa capătă uneori ton de pamflet, ca atunci cînd discută despre înțelesul cuvîntului „om“ în România vremii : „... românii se împart în două clase distincte : oameni și ceilalți. Un om e cel care are existența civilă, adică își poate valorifica și supravalorifica orice merit, căci i se face credit prin simpla prezență, pe cînd ceilalți nici nu sunt încercați. El participă din privilegiul unei foarte restrînse categorii. (Sunt vreo cîteva mii de oameni în România, la 18 milioane de locuitori). Dintre oameni se recrutează miniștrii de profesie, deputații din oficiu, personalul legațiilor din străinătate, membrii tuturor celor cîteva mii de consilii de administrație, plătiți cu tantieme care echivalează titlurile de noblețe, voiajorii speciali în străinătate, sau, scoborînd, să zicem între alții directorul Teatrului Național, directorul Institutului de Radio (cum credeați că se recrutează altfel ?) și, mai jos, tot soiul de directori și intendenți de muzee și instituții publice, care acordă locuință, luminat, încălzit etc.“ „Oameni“ sînt cei care în timp de război rămîn la serviciile din spatele frontului sau pot să-și cumpere, odată cu automobilul, dreptul de a rămîne acasă, „ceilalți“ sînt cei care, stau zi de zi în linia întîi.

Scriitorul împrumută personajelor propria sa experiență. Vehementele articole atribuite lui Ladima în roman sînt articole ale sale care pot fi găsite sub semnătura lui în presa de după primul război mondial. În aceste articole autorul demască cu mînie ine-

---

[4] Camil Petrescu : Cuvînt după un sfert de veac. (Prefață la *Ultima noapte...* ESPLA, București, 1955.)

chitatea socială, acumularea bogăției la un pol al societății în timp ce, la celălalt pol, clasele sărace se zbat în mizerie. Semnificativă în acest sens este discuția despre criza economică care are loc între Ladima și cîțiva politicieni burghezi veniți la redacția Veacului. *În această discuție Ladima susține ideea după care criza nu atinge deloc pe cei bogați, găsitori întotdeauna a unor soluții pentru a-și proteja milioanele, ci pe dezmoșteniții soartei ca „muncitorul de la Petroșani care, din cauza mizeriei, și-a legat un cartuș de dinamită de pîntece și i-a dat foc". La fel de semnificativ este articolul „Proasta circulație" în care, printr-o antiteză elocventă, autorul pune față în față tragedia unui băiat de 16 ani împușcat de sergentul din post pentru că, rupt de foame, a cutezat să fure o pîine și opulența ostentativă a claselor dominante. Doamnele din lumea bună bucureșteană merg la operă în limuzine luxoase pentru a etala acolo toalete scumpe și bijuterii strălucitoare, plătind 1000 de lei pentru un bilet, „exact prețul a două sute de pîini", cum comentează sarcastic autorul. Viața de redacție și cafenea literară în care evoluează Ladima e mediul în care a trăit Camil Petrescu, mizeria lui Ladima trimite foarte direct la lipsurile îndurate de scriitorul însuși, așa cum le găsim evocate în propriile sale mărturisiri: „Eram sărac, așa cum numai un scriitor român poate fi sărac, sîcîit de lipsuri scabroase, de impedimente triviale, singur, iar lungii ani de trudă înverșunată, de ins condamnat la muncă silnică, nu mi-au fost răsplătiți decît de insulte și intrigi stupide care frizau adeseori cu zîmbet cordial ticăloșia."* [5]

Personajele romanului se mișcă într-un mediu social bine precizat, pe care autorul, bun cunoscător al realităților înfățișate, îl fixează trainic și cu intenții critice evidente. Sînt prezentate ca elemente ce determină adînca criză de conștiință și drama unui intelectual cinstit, aflate în axul central al cărții, afacerile veroase ale politicienilor, atacurile murdare

---

[5] Camil Petrescu : „Teze și antiteze", ed. cit. p. 163.

și campaniile mincinoase ale gazetelor, abjecția vieții parlamentare în care calomnia și scandalul joacă rolul principal, demagogia menită să ascundă escrocherii de anvergură. Adevăratele motive ale așa-ziselor deosebiri „de principii" dintre partidele burgheze, arată autorul, sînt de ordin strict pecuniar. (Nae Gheorghidiu intenționează, servindu-se de Ladima, să creeze o dizidență în partidul liberal pentru că nu a fost satisfăcut la împărțeală). Despre o escrocherie descoperită de el, Ladima se exprimă în felul următor: „— Domnule Vasilescu, e o glumă liberală această industrie, necesară statului... Deocamdată văd că, pentru moment, îi e mult mai necesar statul ei, decît ea statului... Dacă s-ar arde păcură, dacă s-ar importa chiar cărbuni, domnule Vasilescu, statul ar realiza o economie de un miliard anual... Am socotelile în sertar la birou... Acest miliard e băgat în buzunar de cîțiva escroci, care constituie un consiliu de administrație, și clientela lor. (Președinte al consiliului de administrație al uneia dintre aceste mine era Nae Gheorghidiu). Nu există stat în lume mai jefuit decît acest stat românesc."

Dimensiunea socială a romanului Patul lui Procust *e incontestabilă. Realitățile epocii care, sub o formă sau alta, stau la baza a numeroase opere ale scriitorilor valoroși ai vremii, sînt însă prezentate într-o formulă specifică care este numai a lui și care îl deosebește de ceilalți. Formula pe care Camil Petrescu o propune în acest roman este cea a „dosarului de existențe". Autorul afectează a nu fi făcut altceva decît de a fi adunat diverse materiale referitoare la cîteva personaje, pe care le publică lăsîndu-le să vorbească de la sine. Astfel romanul se prezintă ca un conglomerat de elemente eterogene: mai întîi trei scrisori ale d-nei T. (Maria T. Mănescu) adresate autorului și referitoare la D. și la Fred Vasilescu; voluminosul jurnal al lui Fred Vasilescu intitulat „Într-o după amiază de august" relatînd vizita făcută de acesta actriței Emilia Răchitaru, jurnal în care sînt inserate scrisorile lui George Demetru Ladima adresate aceleiași Emilia; un epilog scris de Fred Vasi-*

lescu și un al doilea epilog povestit de autor. La toate acestea se adaugă notele din subsol în care autorul comentează afirmațiile personajelor sale, articole și poezii atribuite lui Ladima, articole de știință popularizată etc.

Prima impresie a cititorului poate fi aceea că materialul e pus oarecum la întîmplare, fără nici o preocupare de compoziție. Acest efect, deliberat urmărit de către autor, este subordonat ideii de autenticitate, idee în care Vladimir Streinu vedea un element central al esteticii lui Camil Petrescu.

Teoretic, autorul respinge orice preocupare nu numai pentru compoziție, dar și pentru stil, pentru corectitudine gramaticală și chiar pentru ortografie. Nu e prea greu însă de observat că, aplicînd asemenea idei, autorul nu le respectă întocmai. Departe de a fi o aglomerare întîmplătoare de documente, romanul trădează grija cu care autorul ordonează materialul spre a-i conferi o anumită semnificație, structurarea materialului pe liniile de forță ale semnificațiilor așa cum pilitura de fier se ordonează după liniile de forță ale cîmpului magnetic. Desigur, modul de structurare a materialului nu este cel cronologic al romanului tradițional și nici cel al retrospecției făcute de erou dintr-un anumit punct al narațiunii (ca în Ultima noapte... *). Scriitorul alternează planuri multiple creînd un savant contrapunct de elemente care nu se înlănțuie cronologic ci în funcție de valoarea lor de semnificație, conform cunoscutului procedeu proustian al asociațiilor de memorie. Este evident că o astfel de tehnică presupune o mult mai mare stăpînire a materialului decît povestirea cronologică, liniară.*

Autorul mînuiește cu abilitate un număr restrîns de personaje care intră într-un subtil joc de relații multiple, fapt care îi dă, așa cum a observat George Călinescu, un caracter dramatic. Apar în Patul lui Procust *cinci personaje principale situate de autor în planuri diferite în raport cu cititorul. În planul cel mai apropiat se situează autorul care n-are nevoie de nici un intermediar și se adresează direct* *cititorului din paginile romanului. Dintr-un plan mediu vorbesc d-na T. și Fred, amîndoi autori ai unor texte scrise, cunoscute de cititor prin intermediul autorului. În fine, în planul cel mai îndepărtat, apar Ladima și Emilia care, incluși fiind în jurnalul lui Fred și în scrisorile d-nei T., ajung la cititor prin doi intermediari. Este cazul aici să facem o disociere între Camil Petrescu, personalitatea cu existență reală, și autorul care vorbește la persoana întîi din paginile romanului amestecîndu-se printre personajele sale și care este o simplă convenție literară. Faptul că în acțiune se vorbește de persoane reale ca Perpessicius, Soare Z. Soare etc. sau sînt citate piese reale ale lui Camil Petrescu nu schimbă cu nimic lucrurile, artificiul avînd drept scop crearea impresiei de autenticitate. Dealtfel, Camil Petrescu are grijă, apărînd o clipă sub adevărata sa identitate, să atragă atenția asupra acestui lucru: „E de prisos să mai atragem atenția că tot romanul acesta e ficțiune pură. Chiar dacă anumite întîmplări aci anonime sînt născute prin sugestie dintr-altele care s-au întîmplat aievea, dimpotrivă toate numele autentice, citate negru pe alb, fie al autorului, fie dintre cele cunoscute, corespund unor momente strict imaginare. Acest „dosar de existențe", se înțelege de la sine, este închipuit tot și numai unele necesități de convențional, pe care le impune tiparul, ne-au făcut să-i dăm o formă care poate să înșele." Din acest punct de vedere, este evident că notele din subsolul paginilor fac parte integrantă din textul romanului, în ciuda repetatelor sfaturi, nu lipsite de o secretă ironie, pe care autorul le adresează cititorilor grăbiți de a le sări la lectură și pot fi comparate cu notele similare din „Țiganiada".*

Camil Petrescu făcea o severă critică noțiunii de tip în literatură, acesta apărîndu-i ca o construcție rațională, rezultat al unei rețete în care ingredientele au fost dozate cu grijă. Defectul principal al personajului clasic era, după Camil Petrescu, fixitatea, imuabilitatea, faptul că dovedea „o comportare imanentă, logică, dintr-o cauzalitate morală cu consecvența me-

canică, înfățișată, am spune, „more geometrico“ . . .“ [6] *E de presupus că, pornind de la astfel de idei asupra personajului literar, romancierul va face totul pentru a sparge unitatea „raționalistă“ a personajului, pentru a-i da acea fluiditate interioară conformă cu teoriile bergsoniene despre fluxul continuu al vieții interioare și realizată în literatură, după părerea autorului, numai de Marcel Proust.*

Se întîmplă însă cu personajele sale un lucru destul de curios dar destul de frecvent în literatură. Într-un anumit sens, acestea ies de sub controlul autorului și se constituie ca individualități cu trăsături caracteristice definitorii. Astfel, George Demetru Ladima sau Emilia Răchitaru capătă pentru cititor o existență obiectivă, o stare civilă. Ladima, deși nu apare în roman decît retrospectiv, reconstituit din amintirile celorlalte personaje, are o identitate bine stabilită. Poet și gazetar, integru și într-o oarecare măsură rigid, de o mare puritate sufletească și o cinste ireproșabilă, înrudit prin pasiunea pentru absolut și oroarea de compromis cu Ștefan Gheorghidiu, Andrei Pietraru, Gelu Ruscanu sau Pietro Gralla, Ladima face parte dintr-o categorie umană care nu poate trăi în condițiile societății capitaliste, destinul lui fiind tipic pentru condiția intelectualului cinstit în această societate. Pentru cei de felul lui Ladima nu există decît două posibilități: să se adapteze, adică să se transforme pe măsura societății, sau să dispară. Ladima e destul de naiv să creadă că va fi acceptat așa cum e. Talentul și capacitățile sale se irosesc însă fără rost într-o societate în care domnesc mediocritățile. Încercarea lui Ladima de a duce o campanie de asanare morală e retezată brutal la jumătate și poetul pierde posibilitatea de a se exprima tocmai datorită intransigenței cu care refuză orice compromis. „Nu sînt în stare să scriu două rînduri care să nu vie dintr-o convingere adîncă“ se justifică el față de Fred Vasilescu. Și, într-o scrisoare adresată Emiliei: „Cînd alții au vilă și casă și onoruri, pentru că

---

[6] op. cit. p. 5.

au renunțat la mîndria de a fi ei înșiși, mie nu mi-a rămas decît dreptul de a scrie ce gîndesc. Dacă nu scrii ceea ce gîndești, de ce să mai scrii? Sunt alte mijloace de făcut bani, mai practice, mai rodnice decît acela de mercenar al condeiului...“ Injuriile și murdăria cu care e acoperit în momentul cînd nu mai e temut, trista dezmeticire din pasiunea sa pentru Emilia îl determină să scrie în preajma sinuciderii rînduri de o tragică luciditate: „am înțeles că în această țară, în această lume, eu sunt un paria blestemat“. E ceva eroic și totodată tragic în lupta fără sorți de izbîndă a lui Ladima, ceva din lupta lui Don Quijotte cu morile de vînt.

Dincolo de teoriile despre fluiditatea vieții interioare și împotriva criticilor aduse ideii de tip în literatură, recunoaștem în Ladima tipul „poetului damnat“, așa cum l-a creat societatea burgheză, sau, în sens mai larg, al intelectualului cinstit inadaptabil, cu veche tradiție în literatura română. Fără voia autorului, Ladima e înrudit îndeaproape cu Dan, cu Andrei Rizescu, cu Radu Comșa. Camil Petrescu furnizează astfel argumente împotriva propriei sale teorii, demonstrînd prin operă, chiar dacă involuntar, că ideea de tip nu e o categorie rațională, deductivă, ci corespondentul literar al unei realități.

O individualitate distinctă apare și Emilia Răchitaru, deși portretul ei e, într-o oarecare măsură, șarjat. Puținele calități pe care le are această actriță fără talent și demimondenă trivială sînt banale, lipsite de valoare, în timp ce defectele sînt totale, covîrșitoare. Frumusețea ei e „caligrafică“ (vină capitală pentru Camil Petrescu!), greoaie. De o totală platitudine intelectuală, e lipsită de tact și simțul nuanțelor, compensînd lipsa de inteligență cu o șiretenie rudimentară, strict practică; e egoistă, profesînd o filozofie sumară și vulgară.

Mai aproape de dezideratele „noii structuri“ a romanului sînt Fred Vasilescu și d-na T. Aceste personaje, vorbind la persoana întîi, reconstituite mai ales sub raportul vieții sufletești, sînt deduse mai puțin din observația exterioară cît rezultate din pro-

priile lor introspecții. Văzute mai mult din interior, definite numai sub anumite aspecte, ele sînt lipsite de perspectivă, de distanța necesară pentru a fi bine conturate. Aparent paradoxal, apropierea le face mai greu de reconstituit în întregimea lor tot așa cum, în cinematograf, un plan general ne dă imaginea completă a personajului în timp ce prim-planul nu oferă decît detalii, oricît de semnificative și de insistent prezentate, ale unui personaj.

Exceptînd autorul (e vorba, firește, de autor ca personaj al romanului) care e lipsit de orice contur, d-na T. e, probabil, personajul care se apropie cel mai mult de fluiditatea teoretizată de Camil Petrescu. Inteligentă, sensibilă, delicată, cu o bogată viață interioară (Camil Petrescu susținea, cu argumente discutabile dealtfel, necesitatea ca autorul de proză analitică să se ocupe de intelectuali înțeleși ca oameni cu o bogată viață interioară), d-na T. se caracterizează printr-o mare mobilitate psihică, printr-un registru larg al vieții sufletești. Frumusețea ei, pe muchie de cuțit, este extrem de sensibilă la această viață : „Mai ales cînd era necăjită, legată de nemulțumiri practice, pierdea foarte mult... Ochii își schimbau culoarea și se adînceau în orbite. Corneea i se injecta cu fire roșii și parcă devenea de sticlă, toată se vestejea subit. Atunci își neglija și ținuta.“ Sensibilitatea ei e exagerată („un simplu guturai o deprima ca o catastrofă, un coș o împiedica să lucreze“), ca și a lui Fred Vasilescu dealtfel, pentru care o muscă în farfuria cu mîncare a comeseanului înseamnă declanșarea unei adevărate crize psihice. Sub preferințele ei simple („îmi place lumina, apoi pămîntul, cartea, rochia, fructele, zăpada, tot ce e neprefăcut, net“) se ascunde cel mai înalt rafinament. „Mai tîrziu [...] am văzut ce îngrozitor de complicate sînt însă aceste gusturi simple“ spune Fred.

Unei definiri exacte scapă și Fred Vasilescu. Lipsa de spontaneitate în discuții, o oarecare rezervă în exteriorizare fac să fie considerat mediocru („știu că lumea, și chiar prietenii mă cred prost“). În rea-

litate, sub aparența de dandy monden și snob, Fred Vasilescu are calități de sensibilitate și loialitate, de delicatețe și bun simț, așa cum o dovedesc paginile memoriilor sale.

Autorul fragmentează intenționat imaginea personajelor sale care se recompune treptat din note disparate, nu arareori contradictorii. Asistăm la o relativizare a imaginii conformă cu poziția teoretică a lui Camil Petrescu. Considerînd că nu poate cunoaște cu exactitate realitatea interioară a altora, întrucît orice deducție exterioară este numai aproximativă, autorul își propune să reducă cît mai mult aproximația în căutarea adevărului, multiplicînd punctele de vedere. Din scrisorile lui Ladima, din comentariile făcute cu voce tare de Emilia pe marginea lor, din comentariile mentale ale lui Fred, din notele autorului, din opiniile prietenilor săi personalitatea lui Ladima se definește treptat ca un monument luminat succesiv din diverse unghiuri de reflectoare așezate în jurul său. Caracterul Emiliei se desprinde din vorbele ei, din scrisorile lui Ladima, din comentariile lui Fred și ale autorului. Făcînd media acestor opinii, de greutate inegală, cititorul are o imagine din ce în ce mai exactă a Emiliei. D-na T. vorbește ea însăși din scrisori, despre ea își spune părerea Fred și autorul. Chipul lui Fred apare intermitent din jurnalul său, din scrisorile d-nei T., din opiniile cunoscuților săi auzite și relatate de autor, din comentariile autorului ș.a.m.d. Se creează astfel o rețea de relații care au rostul de a-l conduce pe cititor cît mai aproape posibil de adevăr.

Între personajele romanului există o simetrie deliberată. D-na T. și Emilia sînt personaje antitetice: d-na T. e spiritualizată, aproape un ideal feminin, Emilia e terestră, cumulînd trăsături din cele mai josnice. În schimb, Ladima și Fred sînt personaje complementare. Deși din motive diferite, dramele lor, asemănătoare într-o oarecare măsură, se termină în moarte. Pentru amîndoi, deși pentru fiecare altfel, dragostea și lumea înconjurătoare se dovedesc inexorabile paturi ale lui Procust. De fapt, în moartea fiecăruia există o parte de mister de nedezlegat, ade-

vărate elemente de literatură polițistă, cum observa George Călinescu. Despre Ladima se presupune că s-a sinucis din cauza dragostei nefericite pentru Emilia și din cauza mizeriei, dar acesta lasă o scrisoare de dragoste adresată d-nei T. și asupra lui se găsesc o mie de lei. Fred moare într-un pretins accident de avion dar ipoteza unei sinucideri nu e deloc exclusă avînd în vedere deznădejdea pe care i-o provoacă dragostea pentru d-na T. Unii critici, căzuți în cursa întinsă de autor, au făcut speculații asupra cauzelor acestei sinucideri, dar este de presupus că autorul a urmărit să demonstreze tocmai incapacitatea noastră de a cunoaște adevărul în întregimea lui. Universul înconjurător, ființa omenească însăși, în nesfîrșita ei complexitate, pare a spune autorul, păstrează, orice am face, o zonă de mister care rămîne ireductibil. „De ce n-am crede că sistemul de repercutare al cauzelor nu poate afla nicăieri un punct absolut, se întreabă autorul în finalul romanului. Taina lui Fred Vasilescu merge poate în cea universală, fără nici un moment de sprijin adevărat așa cum, singur a spus-o parcă, un afluent urmează legea fluviului."

Unic printre romanele românești, prin factura lui neobișnuită și prin tehnica compoziției, valoros prin profundele sondaje făcute în sufletul omenesc și în realitatea socială ca și prin scriitura sa modernă, Patul lui Procust *rămîne în peisajul literaturii române din secolul nostru un pisc vizibil de departe.*

N. CORBEANU

I

MUSTRĂRILE dumitale sînt fără utilitate, ca mînia cuiva care bate la uşa vecină închisă, în loc de aceea pe care o caută, dar şi în scrisoarea trecută, ca şi acum aproape, mi-a slăbit voinţa de a face efortul unei explicaţii, gîndul că şi lămuririle sînt de obicei zadarnice [1].

Veneam în ziua aceea cu braţul plin cu flori ... Nu mă aşteptase ... Nu dorisem decît să retrăiesc o clipă ... ceva din trecut şi mă supuneam acestui demers cum primeşti un singur pahar de vin, ştiind că mai multe nu ai putea suporta ... Dar servitorul mi-a remis un bilet cînd am sunat. Un plic odios, de un albastru pal, aproape alb. Parcă un gînd otrăvit mi s-a împrăştiat în sînge şi mi-a uscat pielea. Nu ştiam ce să răspund, nici n-am citit biletul, pentru că acum conţinutul lui mi-era indiferent. Altădată mă adînceam în cercetarea motivelor, cum ai căuta izvorul apei neregulat subterane într-o grotă. Mi-era acum numai o milă imensă de bucuria mea şi de florile pe care le aveam în braţe. Am regretat pe urmă brusc că am dat drumul trăsurii — din superstiţie — căci eram atît de obosită că nu mai puteam merge pe jos, şi parcă din senin am înce-

---

[1] Aceste „mustrări“, făcute numai din prietenie, n-aveau nici un accent deosebit şi erau mai mult efectul unei nedumeriri pe care scrisorile care urmează e drept că au împrăştiat-o ; dar e şi mai drept că au înlocuit-o cu altele noi, descoperiri cu totul neaş-

* * *

teptate, care au dus la alcătuirea acestui „dosar de existenţe" pe care-l înfăţişăm cititorilor.

De altfel, pentru înţelegerea unor referinţe din aceste scrisori, sînt negreşit necesare cîteva lămuriri, fie şi cu preţul unui ocol chiar de la început. Am sugerat, ba chiar am propus doamnei T. mai întîi să apară pe scenă. Am avut întotdeauna convingerea — şi azi mai înrădăcinată ca oricînd — că „meseria", „meşteşugul" sînt potrivnice artei. În cronicele mele de teatru, de pildă, am cerut adesea, gîndind că numai astfel se va regenera arta actoricească la noi, ca directorii de teatru să încerce să-şi recruteze interpreţii principali nu dintre ucenicii care au făcut conservatoarele, cît mai ales atrăgînd în lumina rampei dintre personalităţile care şi în alte regiuni şi-au dovedit capacitatea de creaţie. Să aducă pe scenă complexe de experienţă din viaţa reală, aşa cum au procedat cîţiva mari regizori străini. Cum se gîndeşte, cum se iubeşte, cum se suferă nu se poate învăţa în orele de curs şi nici atesta prin certificat de absolvire. Elementele modeste, educate cu îngrijire şi discernămînt, îşi pot valorifica prin lecţii însuşirile de rînd, obţinînd acea capacitate standard, care face ca majoritatea elevilor intraţi într-o şcoală, fie ea militară, liceu, de belearte sau de silvicultură, să termine aproape toţi, promovînd an cu an, automat şi cu răbdare. Dar teatru nu poate fi decît, intens. al personalităţilor puternice şi al dislocărilor de conştiinţă (restul e distracţie şi „instituţie culturală" de provincie). Nu are deci nici o valabilitate obiecţia care mi s-a adus : că în artă e de la sine înţeles că firile excepţionale n-au nevoie de conservator, însă această şcoală este absolut necesară pentru temperamentele modeste. Acest răspuns înseamnă, cred, o contradicţie în esenţă. Căci arta nu are ce face cu aceste temperaturi modeste (care sînt bune cel mult pentru rolurile secundare şi ca să furnizeze scenelor periferice copii după actorii zilei). Arta teatrului are nevoie tocmai de firi de structură excepţională. Din păcate, e ştiut că tocmai acestea sînt excluse iniţial prin însuşi caracterul conservatorului. În definitiv după ce criterii îşi aleg profesorii acestor şcoli elevii ? Mai întîi „după fizic". Există aberaţia „fizicului în teatru", înţeles ca fizic frumos. Cînd arta cere un fizic apropiat rolului : mare pentru put să sufăr în tot corpul, cum revin durerile dacă a trecut prea repede anestezicul. Mă strîngeau pantofii, mi se lipeau năduşite, de-a lungul picioarelor, jartierele. Nu ştiu de ce mi-a fost ruşine să mă vadă servitoarea că aduc flori neprimite acasă şi asta era fără temei, pentru că de obicei îmi cumpăr singură flori pe care le aduc şi le risipesc în vasele smălţuite. Dar gîndirea mi-era atît de dezorientată şi mă puteam folosi de o logică jignită tot atît de puţin cît te poţi sprijini pe un picior bandajat. Încruntasem sprîncenele ca să nu-mi dea lacrimile şi regretam stupid

* * *

Danton, Othello, Holofern, diform pentru Richard al II-lea, Smerdiacoff şi bufonii din toate piesele, tînăr şi frumos pentru Romeo, potrivit şi nervos pentru amantul „modern", burtos pentru comic, cînd, în sfîrşit, arta cere în fizicul actorului tot atîta variaţie cît a creat viaţa, comisia profesorilor admite cu preferinţă un fel de tip care „are fizic", adică nu e nici mare nici mic, nici gras nici slab, nici frumos nici urît, nici alb nici negru, în sfîrşit, ceva desăvîrşit mediocru, incolor şi neexpresiv, un fel de domn cumsecade de douăzeci de ani, care nu sugerează nimic şi pe care oricînd l-ai lua mai curînd drept funcţionar comercial, decît slujitor al artei.

Altă aberaţie este aceea a „vocii". Atîţi tineri fără ocupaţie devin actori pentru că au voce, cînd ar trebui tocmai pentru acest motiv să fie eliminaţi de la clasele de dramă şi comedie. O „voce muzicală", cu o sonoritate independentă de conţinutul frazei, e totdeauna patognomonic, o dovadă de lipsă de inteligenţă, de absenţă a temperamentului şi a virilităţii. Tenorii au o reputaţie bine stabilită de sărăcie cu duhul, iar pînă la începutul veacului trecut, cîntăreţii aleşi pentru anumite mari carieri muzicale erau castraţi, pentru ca vocile să le devină şi mai frumoase. Autentica frumuseţe a glasului e însă cu totul de ordin interior. Ea implică o corespondenţă (şi de aci neregularitatea ei) cu înseşi străfundurile emotivităţii. O femeie — observaţi în jurul dumneavoastră — are voce frumoasă cînd vorbeşte cu cel pe care-l iubeşte şi voce urîtă, albă, cînd porunceşte servitoarei să aducă apă sau să spele vasele.

Adăugaţi la aceste criterii de ordin fizic vechea prejudecată a talentului. Talentul se descoperă, conform celor ştiute, în modul următor: în faţa comisiei aşezate la o masă lungă, un băietan sau o fetiţă sufocată de trac, spune, fie *Latina Gintă*, fie *Duşmancele* şi după asta domnii examinatori descoperă talentul, cum medicii de pe vremea lui Molière aflau de ce suferă un bolnav, pipăind piciorul patului.

În modul acesta clasele se populează cu numeroşi elevi, dintre care unii încă ar mai avea şansa, datorită neprevăzutului dezvoltării ulterioare, să poată crea în artă dacă n-ar fi obligaţi de pe un singur ton, cum, îţi aduci aminte cînd ai fost la noi la vie, cînta neîntrerupt din fluier aceeaşi măsură nebunul care se întorcea cu vacile. De ce a făcut asta ? Singur m-a chemat şi eu am venit să fac un lucru drăguţ, nerefuzînd să retrăim o oră dintr-un trecut atît de plin de bucurii neclasate încă.

Acasă l-am găsit pe D. stînd pe divan şi citind. Socot însă că a luat cartea în mînă numai cînd mi-a auzit paşii în vestibul. M-a scos din sărite şi cred că în privire îmi apăruse, ca un cîine la poarta ogrăzii, toată indignarea de

* * *

maeştrii lor să-i imite, după geniala metodă didactică : „Fă ca mine".

Eu credeam însă că doamna T. ar fi putut arăta posibilităţile de mare artistă şi aş fi fost bucuros să apară în *Act Veneţian*, de pildă. Dificultatea era că pe oricare dintre scene s-ar fi găsit vreo „maestră" care s-o oblige să joace „cum îi arată ea". Dacă omeneşte e de înţeles sinceritatea acestei severe cenzuri — căci e de presupus că maestra nu concepe nimic superior mijloacelor ei — riscam pe de altă parte să ajungem tocmai la o anulare a intenţiilor dintîi, pentru că, de vreme ce maestra există, nu mai aveam nevoie s-o dublăm cu concursul doamnei T. Nu mai vorbim că un spirit critic, chiar mediocru exigent, ar fi găsit de prisos chiar pe maestră, originalul însuşi. Găsisem şi aici soluţia unui teatru particular condus de un strălucit tînăr comic, foarte înţelegător, care admitea spectacolul ca *„lever de rideau"* al unei comedii jucate de el, fără nici un alt amestec. Cred că acest spectacol ar fi fost un început frumos în teatrul românesc.

Nu înaltă şi înşelător slabă, palidă şi cu un păr bogat de culoarea castanei (cînd cădea lumina pe el părea ruginiu) şi mai ales extrem de emotivă, alternînd o sprinteneală nervoasă, cu lungi tăceri melancolice (avînd, pe deasupra, un comerţ, la propriu şi la figurat intens cu arta şi cititul), doamna T. ar fi dat o viaţă neobişnuită rolurilor de femeie adevărată. Ca fizic, era poate prea personală ca să fie frumoasă în sensul obişnuit al cuvîntului. Avea orbitele puţin neregulate, uşor apropiate, pronunţate, cu ochii albaştri ca platina, lucind, fremătînd de viaţă, care, cînd se fixau asupra unui obiect îl creau parcă. Bărbia feminină, delicată, dar prelungirea ei, întinsă frumos pînă sub ureche, cam aparentă, căci era lipsită de orice grăsime. Gura, foarte mobilă, vie ca o floare, plină. Gîtul lung, robust, cu tendoane lămurite la orice întoarcere a capului. E ştiut de altfel că marile actriţe au fost totdeauna de un soi de frumuseţe incertă, am spune „pe muche de cuţit" (cum sînt de altfel şi astăzi vreo cîteva dintre cele mai reputate interprete ale ecranului, ca Elisabeth Bergner sau Joan Crawford, de pildă). De o tulburătoare feminitate uneori, avea ades o vace scăzută, seacă, dar alteori cu mîngîieri de violoncel, care veneau nu care eram capabilă. Mi-a fost însă milă de el... Era palid, mai urît ca de obicei, cu ochii tulburi şi gura informă, uscată ca o smochină. Aş fi vrut să-i pun din nou în vedere că nu trebuie să intre şi să rămînă la mine cînd nu sînt acasă, dar mi s-a părut că mînia mea i-ar sfărîma nervii, că l-ar deprima ca o insultă nemeritată. De aceea am zîmbit oportun şi i-am dat mîna... Mi-a sărutat-o intimidat şi a căutat să-mi definească parfumul. Întîia oară mă parfumasem din nou — tot din superstiţie — cu parfumul

* * *

— sonor — din cutia de rezonanţă a maxilarelor, ca la primadone, ci din piept, şi mai de jos încă, din tot corpul, din adîncurile fiziologice, o voce cu inflexiuni sexuale, care dau unui bărbat ameţeli calde şi reci.

Firul care mă dusese la gîndul spectacolului era că realiza două dintre indicaţiile pe care, în paranteză, le impuneam eroinei din *Act Veneţian*, şi pe care eu le socot, în afară de inteligenţă şi cultură, ca adevăratele criterii care ar trebui să înlocuiască examenul de admitere în şcolile teatrale. Vorbea adică „repede, cu pauze inteligente între propoziţiunile frazei“, nu cu acele penibile pauze între silabe, care constituie ceea ce se cheamă în lumea teatrală „dicţiunea“ şi care au aerul unor pronunţări răspicate pentru cretinii din sală. Doamna T. vorbea foarte repede, păstrînd rostirea rărită, ca o subliniere, numai pentru esenţial, cînd vocea scădea brusc, lungind, adînc tulburător, vocalele. Atunci privirea ei, vie ca a unui hipnotizator liniştit, spunea mai întîi singura frază în aşa mod, că vorbele „nu făceau parcă decît să repete ce au spus ochii“, chiar cum ceream eu în cealaltă indicaţie care păruse, mi-am dat seama mai tîrziu, în timpul repetiţiilor, cu altă interpretă, de neînţeles.

Pînă la capăt, însă, doamna T. n-a primit. Poate nu atît dintr-un sentiment de neîncredere în ea, cît dintr-un fel de oroare de exhibiţia pe care o implică scena cu rampa ei şi care o făcea, după amînări, să-mi spună cu o răsfrîngere cald interioară:

— Lasă-mă, te rog, în magazinul meu de mobile... N-am nimic în mine de arătat de pe scenă, lumii.

Mai tîrziu, după lungi convorbiri, după-amiaza între trei şi cinci, în refugiul acela cu mobilier geometric şi lăcuit de la „Arta Decorativă“, am avut de multe ori sentimentul că prin refuzul de expresie al acestei femei, care prefera în orele pe care le avea libere numai să citească, sau „să trăiască“, de altfel liniştit, pentru ea însăşi, se pierde un complex de experienţă şi frumuseţe, inutilă în inefabilul ei voit. Am îndemnat-o atunci să scrie şi cum, întîmplător, aveam posibilitatea m-am oferit, gata, să înlesnesc apariţia oricărei încercări pe care ar fi făcut-o.

Mă privea uimită şi cu un văl de neîncredere în ochii cu albastrul cald.

care făcea parte din vechea mea dragoste, ca mirosul dintr-o grădină.

Pe urmă a întrebat stîngaci şi penibil : „Te superi că te-am aşteptat“ ? Întrebarea lui, care nu avea decît un răspuns, m-a scrispat din nou, m-a enervat mai mult decît aşteptarea însăşi şi n-am răspuns. Fireşte că oricare altul ar fi plecat imediat, jignit, el însă a rămas umilit şi cu sufletul ghemuit. Într-o clipă mi-a părut rău de brutalitatea mea şi am căutat acum, după ce mi se părea că pusesem lucrurile la punct şi stabilisem o înţelegere tăcută

* * *

— Dar e cu neputinţă ceea ce-mi spui... glumeşti.

— De ce ?

Şi izbucnind într-un surîs, căci nu rîdea aproape niciodată, şi încă, întotdeauna, oricît de vesel, surîsul ei avea în el un reziduu de tristeţe.

— Dar eu nu ştiu să scriu... Mă întreb dacă n-aş face chiar greşeli de ortografie ?

— Arta n-are de-a face cu ortografia... Scrisul corect e pîinea profesorilor de limba română. Nu e obligatoriu decît pentru cei care nu sînt scriitori. Marii creatori sînt mai abundenţi în greşeli de ortografie decît bancherii. Eminescu a scris mai puţin ortografic decît oricare dintre poeţii care l-au urmat şi l-au imitat... E îndreptat, cînd e tipărit, de editorii lui critici. Ortografia o poate cunoaşte orice elev premiat în clasa cincea de liceu.

Se juca, mîngîia stofa ripsată, a fotoliului cubic.

— Ei, nu zău, cum o să scriu ?

Am simţit nevoia să devin categoric.

— Luînd tocul în mînă, în faţa unui caiet, şi fiind sinceră cu dumneata însăţi pînă la confesiune.

S-a gîndit o clipă şi, ca şi cînd nu putea asimila ideea, a respins-o :

— Nu pot... Cum o să scriu ?... N-am talent.

— Dacă aş vrea să fac o glumă ieftină, aş răspunde : tocmai de aceea... Dar îţi spun serios : Nici unul dintre marii scriitori n-au avut talent.

— ! ?...

— E purul adevăr... Să zicem că a fost o excepţie. Flaubert. Poate şi Maupassant. Să adăugăm fără îndoială pe Anatole France. Dar nici nu sînt chiar dintre cei mai mari.

Parcă i-am tulburat puţin limpezimea convingerii. Acum şovăie îngîndurată.

— Un scriitor fără stil frumos... fără nimic ?

— Stilul frumos, doamnă, e opus artei... E ca dicţiunea în teatru, ca scrisul caligrafic în ştiinţă.

Acum e revoltată.

între noi, că nu trebuie să mai vină altă dată — să repar puțin din răul pe care-l făcusem acestui trup cu nervii roșii de suferință, ca un lemn de carii — și am chemat servitoarea, spunînd să prepare de ceai. Din tot corpul i s-a ridicat în privire o strălucire, ca untdelemnul care se înalță din fundul apei. Și-am fost mulțumită de mine.

Mă iubea de cincisprezece sau șaisprezece ani. Știam că sînt pasiunea lui rămasă din adolescență, cum rămîne puțin ilogică și copilăroasă mintea bolnavilor după meningită. Acum cincisprezece ani eram, mi se spune și astăzi, cea

* * *

Albastrul cald al privirii a devenit de platină, fixîndu-mă
— Atunci, ce e un scriitor ?

— Un scriitor e un om care exprimă în scris cu o liminară sinceritate ceea ce a simțit, ceea ce a gîndit, ceea ce i s-a întîmplat în viață, lui și celor pe care i-a cunoscut, sau chiar obiectelor neînsuflețite. Fără ortografie, fără compoziție, fără stil și chiar fără caligrafie.

Surîde, așezîndu-și puloverul bleumarin, cu porțiuni geometrice albăstrii.

— Atunci, dacă înțeleg bine, oricine e sincer poate fi scriitor ?

Foarte grav :

— Nu, dar dumneavoastră da.

Îi străluceau ochii ironic și puțin cochet.

— Asta ai mai spus-o, probabil, și altor femei ?

— Da, la vreo cîteva...

— Al căror nas sau pantof ți-au plăcut ?

— Nas și pantof ca al lor, și chiar mai frumos, mai întîlnisem... Nasul și pantofii lor, de altfel acceptabili, îmi plăceau, însă consecutiv faptului că gîndeam că aceste femei ar avea de exprimat o bogăție lăuntrică, o înflorire a sensibilității lor. Doamnă, trebuie să scrie numai acei care au ceva de spus.

I s-a înnegurat privirea, i s-au imobilizat toate gesturile și pe urmă mi-a spus cu acea voce adîncă și tulburătoare, cu un soi de închidere de iris peste tot ce e în interior. Răspicat și trist :

— Eu n-am nimic de spus.

Nici chiar brutalitatea cu care eu mai tîrziu am publicat — cu mici modificări — fără știrea și învoirea ei, într-o revistă puțin răspîndită, scrisorile acestea, care altfel aveau o destinație strict personală și le primisem cu cîteva luni înainte, nici buna înțelegere pe care le-au arătat-o cîțiva critici n-au înduplecat-o. Oroarea ei de exhibiționism, fie și psihologic, fusese mai tare.

mai frumoasă fată din orăşelul nostru. E foarte important acest „cea mai“ în orăşelele mici. Mi-e greu să-ţi explic de ce. Dar pentru că te-am văzut iubitor de curse de cai, ca şi mine, dă-mi voie să fac o comparaţie care are să-ţi dovedească definitiv, dacă mai era nevoie, că nu aş putea deveni niciodată scriitoare şi te va face, sper, să renunţi la insistenţele dumitale. Simt însă că numai aşa aş putea spune exact ceea ce gîndesc. Ştii că sînt, în general luate, două categorii de cai. Cei pretendenţi la marile premii clasice şi cei care se mulţumesc să-şi încerce norocul numai în handicapuri modeste. Se întîmplă însă în unii ani că se găseşte pe hipodrom cîte un cal cu sînge foarte aristocratic şi cu toţi muşchii necontenit gata de întrecere, care cîştigă toate premiile mari, nelăsînd celor care sînt abia cu puţin inferiori lui, nici unul. Fiecare dintre aceşti cai nenorocoşi ar putea cîştiga orice handicap, rareori însă, sau din pricina regulamentelor sau a mîndriei proprietarilor, aleargă în aceste curse. Aşa că ei nu se aleg în unii ani cu nici un premiu. Ei bine, într-un orăşel de provincie toate fetele frumoase sînt faţă de cea mai frumoasă — chiar cînd deosebirea e tot aşa de mică — în situaţia acestor nenorocoşi candidaţi. Cea mai frumoasă recoltează toate visurile, toate ambiţiile adolescenţilor din oraş. Aş vrea să-ţi spun că şi mai tîrziu, şi într-altă parte, am văzut că lucrurile se întîmplă tot aşa, dar ar fi nevoie de oarecare precizări şi simt că nu mi-ar mai ajunge respiraţia, că aş ocoli prea mult. Eram deci, în strîmtul şi proaspătul nostru orăşel de munte, cea mai frumoasă fată, iubită de elevii liceului, curtată de tinerii magistraţi şi obiectul cavalerismului ofiţerilor din garnizoană.

Fără să fim vecini, casa judecătorului D. tatăl era în apropierea noastră, pe o stradă bolovănoasă, care urca spre coastă, în pădure la stînga. Grădinile noastre însă comunicau una cu alta şi un pîrleaz scurta drumul noaptea vecinilor noştri, cînd se întorceau de la noi, de la cărţi, acasă. Oarecare dificultate era pentru că doamna D. era destul de durdulie şi cu greutate, de aceea, ziua, prefera înconjurul, pe cele două străzi.

E de prisos să-ţi mai spun că D. era mai toată ziua la noi. Ştiam de la o soră a lui — erau două — cît mă iubeşte, şi poate că iubirea lor pentru mine venea din faptul că era alimentată de pasiunea importantă a fratelui pentru mine. Ceea ce am știut mai tîrziu — după ce m-am măritat am aflat de la un coleg al lui — e că D. era invidiat de tot liceul, că avea un fel de nevăzută și emoțională aureolă, pentru că toți colegii lui îl vedeau pe stradă, la tenis, la conferințele Cercului militaro-civil, în apropierea și tovărășia mea și a lor. Ele erau însă urîte. E adevărat că plătea destul de scump această distincție. Îl puneam să-mi scrie lecțiile, să-mi rețină bilete de teatru, să ducă scrisorile direct la gară și să ia răspunderea tuturor lucrurilor sparte prin casă, căci mama era cu mine foarte severă.

Mai tîrziu a venit în orășelul nostru, întors din Germania, un tînăr inginer cu care după cîteva luni m-am măritat. Aveam optsprezece ani și D. nouăsprezece. Cînd a auzit că s-a hotărît logodna mea, a venit și mi-a spus întîia oară ceea ce știam de la sora lui, că mă iubește și că are să se omoare. Am fost mirată cînd am aflat cîtă poezie făcusem pînă atunci fără să știu, m-a mișcat durerea lui, am plîns amîndoi, dar m-am măritat cu celălalt care, după cum îmi explica mama, avea o frumoasă carieră. D. însă nu s-a omorît și, deși mi-a trimis în ajunul zilei de nuntă o poezie tradusă din nemțește de Iosif — ah, nu mai stau acum să-mi amintesc autorul, Heine, nu ? — n-a venit la nuntă în giulgiu de strigoi, ci într-un smoking nou, din garderoba pe care ai lui i-o dăduseră și cadou, și pentru că îi era necesară la terminarea liceului. N-aș fi vrut să se omoare, o, deloc, dar m-am gîndit uneori ce impresie ar fi făcut în orășelul nostru sinuciderea lui din cauza mea.

Eu am plecat cu soțul meu în Germania. D. s-a dus să-și facă dreptul la București. Din cînd în cînd mama îmi transmitea în post-scriptum-uri de scrisori ecouri din necazurile familiei D. Fetele s-au măritat prost și vechiul meu tovarăș, din vremea cozilor pe spate, nu-și dădea examenele la Universitate, își petrecea timpul prin cafenele și lucra noaptea la o gazetă. Acasă, în timpul acesta, bătrînul D. își părăsise nevasta și avea o amantă tînără, cu care își cheltuia în escapade amoroase la București tot ce cîștiga, ba chiar rupea și din mica avere pe care o agonisise pînă atunci, din care însă apucase să dea zestre fetelor. A urmat o afacere nelămurită, bătrînul a murit, dar să trecem peste asta.

Multe s-au întîmplat de la divorț și de la întoarcerea mea din Germania. Într-o zi de primăvară ieșeam pe strada uscată de vîntul nou și inundată alb de lumina proaspătă. Era plină de o lume bucuroasă că a părăsit paltoanele și blănurile, ca niște șopîrle cu piele nouă. Se purtau buchete de violete și toate privirile erau vii. Coboram pe bulevard spre Cișmigiu, ușoară, cercetînd interesată rochiile deschise ale femeilor, în tonuri îndrăznețe, așa cum nu eram obișnuită să văd în Germania. Moda cerea mult un galben de culoarea lămîii, care la început mă jignea, dar cînd îl vedeam purtat de mai toate femeile frumoase, lăudam croitoreasa care-mi impusese culoarea. În dreptul hotelului „Palace“, văd că la doi pași înaintea mea se oprește cineva împietrit și atît de brusc, că m-am oprit și eu în loc, ca un răspuns reflex. Aveam dinainte un tînăr într-un palton prea mare, cu buzunarele roase și lăbărțate, cu gulerul soios și decolorat. Avea maxilare aproape dreptunghiulare, neras de multe zile, gura ștearsă și uscată dispărea în figura palidă și brăzdată, cum dispar desenele pe o batistă murdară. Dar cînd i-am intîlnit ochii i-am recunoscut, nu pe ei, ci privirea.

Era D., devenit bărbat și precoce îmbătrînit. Își frămînta figura, își trecea limba peste buze ca să și le umezească, dar nu putea articula nici o vorbă. M-am apropiat și i-am luat mîna, atunci l-am auzit pronunțînd, mai mult gîfîit : „Tu !“ Dar mîna nu mi-a strîns-o, și a lui rămăsese inertă într-a mea, ca și cînd toată puterea din ea se consuma în respirația sacadată și în privire. Își trecea mereu limba peste buzele uscate ca să poată spune : „Tu !“

La doi pași de noi se opriseră doi domni cărora primăvara le oferea prilejul să apară în sacouri tăiate după noua modă, cu talie strînsă. O doamnă, care aștepta lîngă trotuar o trăsură, întorsese și ea capul. Nu știu dacă ai să mă înțelegi, și poate că ai să mă cerți și pentru asta, explicîndu-mi-o cu severitate ; însă nu-mi place să fiu văzută în tovărășia unor bărbați mizeri ca înfățișare, cu ghetele scîlciate și cu mîinile neîngrijite. Dar îmi părea bine că îl văd și, poate și ca să mă pedepsesc puțin, așa cum nu știu care general își pedepsea corpul fricos, i-am luat brațul, am traversat bulevardul și ne-am trezit pe cheiul Dîmboviței, și el cu pavajul uscat de vînt, cu iarba malurilor convalescentă.

Am aflat atunci, și mai tîrziu după asta, că m-a iubit necontenit. Căci i-am zădărnicit viața.

Într-o zi am fost pînă la el. Locuia pe Calea Moșilor, într-o curte lungă, mărginită de o parte și de alta de căsuțe mici și dărăpănate, ca o stradelă. Intrarea mea acolo a fost un prilej de uimire : ovreici diformate de maternitate ieșiseră în prag, fetele mă priveau de după perdele, iar copiii își întrerupseră jocul și se luaseră după mine. D. mă aștepta în fața ușii. Asta mi-a displăcut violent. Era ceva grotesc, prin exces.

Am petrecut aproape două ceasuri într-o cămăruță mirosind a umezeală, cu o masă cu picior în mijloc, cu oglindă de perete pistruiată de rugină, cu un pat cu așternutul lăsat la mijloc și înspre margine, din pricină că slujea și de scaun, cu cearșaful atîrnat mai jos decît un soi de cuvertură. Mi-a fost imposibil să refuz ceaiul pe care mi l-a dat, dar n-am putut să mănînc niște bomboane săpunoase, cumpărate de la o fostă cofetărie de mare lux, de la care totuși cei care cumpără des bomboane știu că nu trebuie să mai tîrguiești. Mi-a arătat însă lucruri care m-au făcut să retrăiesc clipe din trecut și m-au impresionat. Caiete de ale mele din școală cu marginea albă de două degete, cu scrisul ascuțit și neglijent, pentru care eram necontenit pedepsită, o fotografie luată de primul fotograf ambulant venit în orășelul nostru. Eram un grup care ne întorceam de la tenis, și în dreptul pavilionului „ne-am pozat“, făcînd năzbîtii. Și mai erau într-un sertar de șifonier, jos, singurul sertar din casă, o mulțime de alte lucruri de ale mele : batiste, bilețele trimise prin care îi ordonam să-mi rețină locuri la conferințe, un volum de Lamartine cu versuri subliniate și comentate de mine, o altă carte, de germană, pe care eu scrisesem, Dumnezeu știe de ce acolo, din Sully Prudhomme :

Ici bas tous les hommes pleurent
Leurs amitiés ou leurs amours.
Je rêve aux couples qui demeurent
Toujours

Mi-a vorbit mult, neîntrerupt, cu febră. Şi pentru a doua oară descopeream la omul acesta ceva neobişnuit şi eram înspăimîntată mai mult decît măgulită, ca de o rană ce ţi se descoperă treptat de sub bandaj.

Nu m-am mai dus niciodată în cămăruţa din Calea Moşilor, dar a fost nelipsit de la mine el. Necontenit intimidat, gata să se facă oricînd de folos. Am fost într-un rînd rău bolnavă şi el era disperat. Mă plictisea pentru că niciodată nu înţelegea ce-i spun, încurca totul din exces de zel. Îmi făcea din cînd în cînd cadouri care depăşeau evident resursele lui obişnuite, de corector de gazetă. Nu puteam să mai vorbesc despre nevoile mele faţă de el, că mă surprindea cu servicii. Intimidat ca de obicei, într-o zi mi-a rupt umbreluţa şi pînă seara disperat mi-a adus alta şi cu un mîner mai scump decît cel vechi. Îi interziceam cu înverşunare aceste apucături, dar era zadarnic. De la o vreme mi-era teamă să nu fure de undeva şi nenorocindu-se să nu mă compromită şi pe mine. Aş fi preferat nesfîrşit mai mult ca tot ce cheltuia aşa, să cheltuiască mai bine schimbîndu-şi înfăţişarea şi hainele, dar nu ştiu de ce, niciodată nu m-a ascultat şi continua să mă facă să privesc în jurul meu, de cîte ori mă oprea pe stradă.

Acasă de asemeni nu-mi convenea totdeauna cînd venea. Eu îl primeam bucuroasă cînd eram singură, dar cînd se întîmpla să am lume la ceai, era atît de deplasat între cei cîţiva bărbaţi eleganţi, femeile îl evitau atît, că mi-era milă de el. De multe ori mă gîndeam să nu-l primesc sau să-i spun să mă aştepte într-o odăiţă pe care o am sus la etaj. Dar imediat mi-era ruşine de mine însămi că am avut acest gînd.

Am încercat să-l fac să-şi schimbe viaţa, să-l transform aşa cum spălăcita Thea transformase pe Löwborg, dar n-am izbutit. E iremediabil ratat şi, cred, într-adevăr mediocru. Multă vreme am socotit că numai din cauză că eu îl intimidez e aşa, dar pe urmă am citit cîteva poezii dedicate iniţialelor mele, într-o revistă de mîna a şaptea, curente şi patetice ca nişte sorcove.

Ţi-aduci aminte că m-ai privit surprins cînd te-am întrebat despre el chiar din ziua cînd te-am cunoscut şi cînd de altfel te-am întrebat atît de multe... Dar cîndva am să-ţi povestesc mai multe întîmplări din vremea asta.

În timpul pasiunii mele pentru X a trebuit, și ce greu mi-a venit, să-i interzic să mai vină la mine. X îmi spunea „că-l plictisește". Mi-a trimis scrisori disperate și fără înțeles, flori puține în fiecare zi, căci era singurul lucru pe care îi mai îngăduisem să mi-l trimită, îl ghiceam la colțul străzii și mă pîndea noaptea cînd veneam acasă. De la o vreme i-am permis din nou să vină, dar atrăgîndu-i luarea-aminte să evite să întîlnească pe X.

N-am văzut însă niciodată pe cineva mai *„malencontreux"* decît el. E adevărat că și eu uitam uneori că trebuie să vină, dar de cele mai adeseori cînd veneam cu prietenul meu acasă, îl găseam așteptîndu-mă. Evident că ar fi putut spune că mi-a adus o carte sau că a venit să-mi facă un comision, dar nu spunea nimic. Avea un aer speriat, bîlbîia lucruri neînțelese, se ascundea cînd era inutil, compromițător și ridicol. Și el făcea asta ca să-mi evite mie nemulțumirile, căci gîndul că e incomod, mai tîrziu am știut, îl durea.

Ca și acum, cînd mă întreba dacă mă supără că a așteptat în salonaș.

Cînd am cerut de ceai, toată figura lui îmbătrînită s-a iluminat de bucurie, ca o mobilă veche pe care cade soarele. Se învîrtea în jurul meu împiedicîndu-mă, îmi ajuta să prepar ceaiul, zăpăcit. Ne așezasem pe treptele divanului, care face colț, dinainte cu ceștile tăiate-n felii alb și albastru — nu scosesem pentru el cești japoneze — pe tava mare de aramă veche bătută, care e transformată în măsuță.

Îi rîdeau ochii :

— Ce bine îmi pare că nu l-ai găsit acasă.

Am încremenit cu ceașca în mînă.

— De unde știi că am fost la el ?

— Deși n-ați vorbit de aproape o jumătate de an, știu că azi ai fost la el . . .

Îl întrebam cu ochii mari și buzele oprite.

S-a dus la biroul mic, la miniatura de birou de domn care ți-a plăcut atît de mult, și dintr-un sertar mi-a scos o scrisoare a mea neterminată. Toată dimineața mă întrebasem dacă să mă duc sau nu la X. În mine lupta dorința de a-mi da, numai, întîrziind o oră în garsoniera care m-a văzut de atîtea ori înflorită de bucurie, prilej de amintiri mai precise, aşa cum unii iau opium, ştiind că îşi procură doar iluzie trecătoare, dar căutînd ca măcar în vis să se simtă aproape de cineva dorit — şi teama că are să fie o greşeală, că el, lipsind cum de atîtea ori a făcut-o, ar putea transforma acest proiect într-o întîmplare dezagreabilă. Îi scrisesem deci : „Prietene, iartă-mă dacă nu voi veni. După-amiază va trebui să mă duc neapărat..." Şi aci ezitasem : să-mi pun un motiv serios ca să fie o adevărată justificare, sau să pun dinadins unul fără însemnătate, ca să-i dau impresia că acum, pentru mine, a mă duce să-l văd are mai puţină importanţă decît o probă la croitoreasă, un ceai la o prietenă „care nu poate fi refuzată", sau altceva în felul acesta ?

Nehotărîtă, m-am întrerupt şi am lăsat scrisoarea pe masă. Am ocolit-o toată ziua, iar pe la patru, cînd m-am hotărît s-o completez, mi-am spus că acum e prea tîrziu ca s-o mai trimit. N-am putut măcar să respect nici o altă hotărîre pe care o luasem, aceea de a mă duce cu întîrziere, ca să-l fac să mă aştepte, dovedindu-i că-i fac o concesie acceptînd invitaţia.

În mine totul se accelera însă, mai întîi domol, dar o dată coborîtă în stradă, atît de violent, că mi se părea că trăsura merge prea încet, numai la gîndul că voi fi acolo.

D. mă privea înmărmurit acum, pironit de ochii mei, aşteptînd pentru întîia dată de la mine vorba tăioasă de mînie.

— Ai umblat în hîrtiile mele ?

Mi se părea că nu mi se poate aduce o jignire mai gravă ... că omul acesta abuza de delicateţea mea. E adevărat că era atît de alarmat, că nu mai îndrăznea nici să respire, că îşi trecea limba numai peste buzele uscate ca să şi le umezească.

M-am sculat de jos înfuriată şi m-am dus la sertar, în care am recunoscut, cu un capăt de dovadă în mîni, că umblase la toate scrisorile.

— Să plec ? Atît a putut articula, scos din tiparele lui.

Nu m-am mai putut stăpîni, căci gîndul că libertatea mea, la care am ţinut atît, e în joc, mă scotea din sărite.

— Da, şi imediat !

Din ochii care nu puteau fixa nici un gînd, s-a lăsat pe pleoapele înroşite o rouă de lacrimi, pe urmă două şiroaie s-au scurs de-a lungul nasului osos, pe gura fără sînge şi fără contur ca o floare veche, de cîrpă decolorată.

Am simţit un val de căldură în piept, în obraji, n-am mai putut respira nici eu şi mi s-au mărit şi îngreunat ochii. Pe urmă am simţit că gura mi se strîmbă într-un surîs involuntar şi trist. M-am apropiat de el şi i-am luat mîna, spunîndu-i pe nume. Din tot corpul acela îmbătrînit înainte de vreme, sucit în el însuşi ca o foaie veştedă, s-a pornit un plîns zguduitor, de parcă toată viaţa din el s-ar fi rezolvat lichidă, în lacrimi. Ochii inundaţi nu i se mai vedeau, doar sprîncenele, îmbinate acum într-un unghi uşor, accentuau că acolo s-a concentrat totul.

L-am luat în braţe şi, plîngînd mereu, s-a lipit de mine ca un înecat de cel care vrea să-l salveze. Pe braţul gol simţeam acum şi gura lui, şi lacrimile fierbinţi. L-am sărutat pe ochi, i-am spus vorbe de mîngîiere, mă înlănţuia tot mai strîns şi, cum eram acum amîndoi pe divan, el mi-a răspuns lipindu-şi gura de gîtul meu, de obrajii mei.

Atîta suferinţă, prin simpatie, ca acele forţe recent descoperite, a înmuiat în mine tot scheletul mîndriei. Şi mai ales era un gînd care acum mi se întindea în sînge, drept, cum se întinde culoarea vărsată în apă : Cînd eu am suferit atît, cînd eu am fost îndurerată că X n-a putut face un gest de prietenie şi loialitate, cum pot eu lăsa lîngă mine, atît de deznădăjduită durere, din cauza mea ?

M-am dezmeticit tîrziu. Eram pe jumătate goală, dar puţin îmi păsa de asta. El aştepta alături de mine şi am simţit, deschizînd ochii, că nu m-a acoperit pentru ca, o dată revenită, să nu trec peste un fapt evident împlinit, să se creeze între noi o realitate care să-şi caute continuarea. În orice caz îi era teamă să nu regret, considerînd totul ca o uitare de o clipă, care niciodată nu va reveni. I-am zîmbit însă fără să fac un gest măcar şi atunci, în lumina slabă pe care o trimitea prin fereastră un bec din stradă, l-am simţit mai mult decît l-am văzut, cutremurat de bucurie. Mi-a vorbit mult, tot mai încălzit, de această realizare a visului lui, de zig-zagul cumplit al zilei acesteia după cincisprezece ani. S-a întrerupt din povestire, adică din această descărcare de gînduri, ca să-şi muşte pumnul încremenit : „Dacă n-aş fi venit astăzi ? . . .“ Şi numai gîndul ăsta l-a împietrit de groază, de părea în lumina slabă o coloană de lavă stinsă.

Simţeam o mulţumire potolită că am făcut o faptă bună. Mi-a fost milă de el şi i-am luat obrajii în palme : „O să rămînem împreună toată noaptea“. S-a lipit de mine, înlănţuitor, recunoscător.

Am trecut apoi în camera de baie şi apropierea unei deprinderi igienice m-a străbătut toată cu un fior, ca un pumnal înfipt în cel mai ascuns colţ al trupului meu . „Dacă aş rămîne mamă ?“ Eu, mama unui copil al acestui om ? Şi am simţit că mă doare capul, că mi-e rău ca după dezmeticirea dureroasă din visul dat de cocaină. Am întîrziat mult, căutînd să înlătur orice posibilitate.

Cînd am revenit, am reaprins lumina, pentru că în întuneric omul acesta căruia mă dădusem lua conturuń de moluscă uriaşă. A venit şi m-a luat lîngă el, sărutîndu-mi braţele, în timp ce eu, regretînd cumplit uşurinţa cu care-i promisesem noaptea, mă gîndeam cum să-mi reiau făgăduinţa.

„Ştiam cît eşti de bună. Întotdeauna am gîndit că eşti bună şi cred că este ceea ce am iubit în tine . . . nesfîrşita ta bunătate“.

N-am mai căutat să născocesc nimic, căci simţeam că n-aş fi avut curajul să i-o spun.

Dar toată noaptea n-am avut decît un singur gînd. Să-mi feresc gura de a lui. La început n-a observat, pentru că făceam aceasta cu oarecare abilitate. Dar mai tîrziu n-am mai putut ascunde nimic. Îi simţeam buzele şi calde şi cleioase, ca un corp de melc tîrîndu-se de-a lungul corpului meu . . . pe gît în sus. Nu ştiu dacă mă lăsasem cu totul dezbrăcată, dintr-o inconştientă cochetărie — cei doi bărbaţi îmi spuseseră că am un corp „neasemănat“ de *„fausse maigre“*, ca şi prietenele mele care mă vedeau uneori goală, sau pentru că el mă rugase asta, lipindu-şi obrajii de pulpele mele : „Ah, dacă ai şti cum mi-am ars timp de cincisprezece ani închipuirea, ca să mi te văd în minte, în toată intimitatea·ta de femeie ! Cum nimic, nimic pe lume nu mi se părea mai neajuns !“ Dar poate că era şi nădejdea că se va mulţumi cu atît. Într-un tîrziu, sărutările lui au devenit mai stăruitoare şi gura lui lipicioasă și moale îmi căuta buzele. Am avut o crispare a întregului corp. I-am respins toată fața, punîndu-i mîinile parapet în dreptul gîtului. Din nou am crezut că se rupe ceva în el, o arteră, un organ vital. S-a oprit uimit : „De ce ? De ce asta ?".

Și iar n-am avut tăria să i-o spun. Am mințit : „Am o respirație îmbibată cu acid fenic. Am fost azi la dentist". Și încă o dată, la o nouă încercare, mi-a simțit brațul oprindu-i gîtul. Atunci s-a mulțumit cu corpul. Dar eu simțeam că tot ce eram „eu" mi se refugiase în ochi, în obraji ; în linia strînsă a gurii, cum se refugiază cineva dintr-o cameră inundată, într-un colț oarecare, pe o mobilă mai ridicată. Îl priveam, simțeam zgîriindu-mi pieptul hainele lui care încă mă dezgustau, și atunci, nădăjduind prin absurd că poate gol îmi va stîrni prin deviere un interes oarecare, i-am spus să se dezbrace. Dar am făcut mai rău. Avea toată pielea palidă și neagră de-am înghețat.

Tot corpul mi-a înțepenit, refuzîndu-se. Dificultățile pe care le spoream cu atît dezgust, îl făceau penibil de stîngaci și, fără să vrea, brutal. Un cot rău plasat îmi tăia respirația, un genunchi îmi zgîria pielea. Extenuat, s-a ridicat tîrziu și și-a apropiat figura de a mea.

— Nu mă iubești ?

Atunci, ca unui frate, cu vocea îndurerată, cu o sinceritate de început de viață, i-am răspuns : nu.

Abia cînd l-am văzut devenit livid și cu gura întredeschisă ; am înțeles că el mă întrebase cu nădejdea unei protestări de negație din partea mea. Dar simțeam că n-aș putea reveni, și el s-a ridicat amețit. S-a aranjat în grabă și a plecat, după ce cu privirea mi-a cerut, din ușă, un vag da. I-am răspuns cu un surîs dezolat, rigid ca de lemn.

A revenit după trei zile într-un hal de nedescris. Era dimineață, eram în pat încă și a îngenuncheat lîngă căpătîiul meu. M-așteptam să se plîngă, să amenințe, deși mă rugase să-l primesc, spunînd că va fi cuminte. Mi-a spus cu vocea potolită, ca o lumină egală, cu o privire frumoasă cum n-a avut el niciodată, că înțelege că nu pot să-l iubesc, că niciodată n-are să uite cît am fost de bună cu el. Simțeam în mine un suflet de soră. I-am luat mîinile și i le-am mîngîiat. Rîdea mai pe urmă frumos, dar am simțit cum mîna lui mă căuta, sub cuvertura de lînă moale și fină, ca un șarpe care-și joacă limbile, Simțeam că sînt limite peste care n-aș putea trece. Nu mi-am putut feri decît capul, căci am înțeles că toată liniștea lui este liniștea care precede un eveniment neobișnuit, moartea sau nebunia.

Și el a frămîntat, exasperat, în brațe un trup a cărui inerție îi înnebunea simțurile, voluptate cumplită pe care și eu de atîtea ori am cunoscut-o.

Peste cîteva zile, înfrînt, umilit, mi-a ieșit înainte jos, în stradă, căci spusesem servitoarei să-i spună că nu sînt acasă.

— Știam că ești acasă și că trebuie să ieși. Aseară am văzut lumină în cameră la tine și nu m-am mișcat de la poartă! Nu m-aș fi mișcat niciodată înainte de a te vedea, căci mă asigurasem că ești sus și că trebuie o dată și o dată să cobori. De ce nu mă primești ca mai înainte sus?... numai să stau acolo să te privesc.

M-a înfiorat o tresărire de indignare, ca și cînd mi-ar fi trecut de-a lungul șirei spinării un postav aspru. Cererea asta în rate și perfidă m-a revoltat.

— Pentru că sus n-ai să te mulțumești cu atît...

M-a privit cu ochii albi.

— Te dezgust atît de mult?

Am simțit din nou că mă întreabă cu nădejdea absurdă că-i voi răspunde tăgăduind. Dar nici n-am putut să-i confirm brutal primul răspuns. Alături de noi locuia o vecină greu bolnavă de tuberculoză, care întreba pe toată lumea cum o găsește, dar toți primiseră cuvînt de la doctor să nu-i spună adevărul, căci asta ar fi omorît-o.

Dar am obosit azi, altă dată am să-ți scriu mai mult.

T.[1]

* * *

[1] Acest. T. nu este o inițială cum s-ar părea, căci a devenit un adevărat nume, și nu știu dacă n-ar fi trebuit să fie scris Te. Mi-a lămurit surîzînd, cînd am întrebat-o, că în aceeași clasă a liceului de fete erau două colege cu numele de Maria Mănescu, de altfel verișoare amîndouă, și atunci fetele le deosebeau numai după inițialele părintești. Dar Ve și Te au rămas domnișoarele Maria Mănescu și după ce au sfîrșit liceul, ba pentru intimi chiar după ce s-au măritat.

2

SĂ-ŢI mai scriu despre D. mi-ar fi greu, căci îţi mărturisesc că el nu formează nici pe departe centrul preocupărilor mele de acum, iar efortul la care mă supui este asemeni acelui care a impus unui convoi, obligat să se abată ca să ia un trecător izolat. Dealtminteri nici n-a mai venit la mine decît de puţine ori. Ne-am întîlnit multă vreme numai pe stradă şi am făcut totdeauna aşa, că deşi i-am răspuns cu amabilitate la salut, să nu mă poată opri să stăm de vorbă. Cînd mi s-a părut că sentimentele şi mai ales dorinţele lui şi-au pierdut din acuitate, i-am făcut din nou posibilă venirea în salonaşul cu divan care face colţ, cu birou în miniatură şi mese din tipsii de aramă bătută.

E adevărat că de cînd intra, chiar de la uşă, căuta să-mi surprindă privirea, ca să vadă ce intenţii am. Şi pe urmă, punîndu-mi întrebări obişnuite, mă supraveghea continuu, ca un judecător de instrucție care, fumînd amabil cu cel bănuit, îl examinează atent. Vream să plec îndată, dar gestul mi se părea prea brutal și atunci exageram în întrebări binevoitoare, al căror răspuns nu-l așteptam niciodată. Pînă cînd în cele din urmă el mă întreba, vrînd să pară degajat: „Vrei să pleci ?“ și așteptînd răspunsul meu pe care îl știa inevitabil și penibil prietenos: „Trebuie să mă duc să încerc o rochie, însă n-are decît să mai aștepte croitoreasa“. Dar abia acum plecarea era hotărîtă, căci peste cîteva momente, după ce îl mai întrebam ceva fără rost, îmi puneam pălăria: „Mă conduci pînă la o trăsură ?“ Conștiința mea era acum împăcată, căci aveam chiar aerul — și asta era mai important — că am făcut un sacrificiu pentru el, întîrziind.

Într-o zi, într-o dimineață luminoasă, cum citeam leneșă încă în pat, a venit și a intrat, profitînd că era deschis. Am încremenit și, ca într-un film american din Far-West, privirile a doi dușmani care se examinează brusc din prima clipă ca să-și cunoască intențiile, iar pe urmă își dau familiar mîna, ochii noștri s-au întîlnit. M-am liniștit însă imediat. D. era trist și transfigurat. Ochii mici aveau o lumină vagă, iar gura veștedă, un surîs care cobora colțul stîng al buzelor. Nu era liniștea imobilă despre care ți-am scris. A așteptat să mă liniștesc și eu, iar cînd a văzut că sînt dispusă să stau de vorbă cu el, și-a adus un taburet lîngă căpătîiul meu și mi-a spus că afară e o vreme de primăvară frumoasă, că toată lumea e pe stradă și că sînt o leneșă dacă sînt în pat la o asemenea oră, chiar dacă e sărbătoare.

Era simpatic și-i vorbeam cu plăcere. Învîrtea în mînă gînditor o foaie de hîrtie, în timp ce-mi răspundea. I-am cerut să văd ce e și mi-a arătat-o bucuros. Era o romanță din cele pe care le vînd colportorii prin cafenele, prost tipărită, cu notele greșite și versurile anapoda. Dar era vorba acolo, de un bărbat care spunea unei femei — chipurile în versuri — „o, te-am iubit întotdeauna și tu n-ai prețuit cum se cuvine dragostea mea, dar vei îmbătrîni, toate farmecele se vor duce și atunci vei regăsi, părăsită de toți, pe cel care te-a iubit de cînd era copil și te va iubi pînă la moarte“.

— Am auzit-o aseară cîntată într-o familie (cred că într-o familie de funcţionari de la poştă cu fete, unde el se ducea de obicei) şi azi am cumpărat-o.

Era plin de cîntecul acesta şi simţeam bine că venise să mi-l aducă, nu ca o pledoarie pentru cauza lui, cît ca să încheie firesc o stare sufletească, stăruitoare în el, ca o lumină într-un interior confortabil. Venise la mine mai mult pentru el însuşi, ca să bea tot paharul de vin al coincidenţei plăcute.

Din cauză că am înţeles asta, nu i-am spus : „dar eu nu sînt o femeie iubită de toată lumea", ci aşa vag : „vor fi femei iubite de toată lumea ?"

El s-a uitat, surîzînd mirat, în ochii mei : „Tu".

Am primit însă răspunsul acesta măgulitor cu conştiinţa tulbure cu care desfaci un plic care nu ţi-e adresat decît din greşeală. M-am întrebat dacă e exact ce spune, sau dacă nu i se pare lui asta, cum ni se pare tuturor că obiectul pe care-l dorim, şi ne e refuzat, e dorit de toată lumea. I-am spus îngîndurată : „Ţi se pare". M-a privit surprins, cu colţul gurii fixat într-un surîs, stabilind parcă o concluzie unei lungi discuţii care n-a avut loc : „E îngrozitor cîţi bărbaţi sînt îndrăgostiţi de tine" . . .

N-am răspuns nimic, pentru că argumentele lui nu m-ar fi convins. De unde să ştie el că acei bărbaţi, şi încă atîţi, mă iubesc cu adevărat, cînd eu nu pot să ştiu măcar despre unul singur, despre X dacă mă iubeşte sau nu. Am devenit tristă, căci din tot corpul mi s-a adunat un nod, ca un nucleu, în inimă. Am auzit de multe ori spunîndu-mi-se că sînt iubită în taină de bărbaţi şi am fost invidiată de asta, ca şi cînd ar fi fost o realitate pentru mine această iubire de a cărei existenţă nu ştiu, cum nu ştiu să desluşesc realitatea unui singur personaj în toată populaţia Guatemalei, unde n-am fost niciodată, însă ştiu că există. Dar ştiu un lucru, că X nu mă iubeşte, că am suferit din cauza lui aproape moral. Dacă sînt într-adevăr excepţională, cum de îmi poate prefera pe alta ? E numai joc al întîmplării toată iubirea ? Şi dacă într-adevăr el mă preţuieşte ca pe singura femeie al cărei suflet a stat faţă în faţă cu al lui, atunci pentru ce acum e în braţele alteia, pentru ce mie mi se întîmplă ceea ce mi se întîmplă, pentru ce el și eu trăim în medii străine, jucînd acolo o viață definitivă, cînd aveam intens și nevăzut același suflet ca doi frați siamezi același pîntec? El are metresă, trăiește o viață completă fără mine, apare cu femei care joacă rolul de soție, de la masa luată în resaurant pînă la camera de dormit; asta poate pînă la moarte, în orice caz acum cînd tinerețea trece. Ochii mi s-au îngreuiat din nou de tristețe, dinții au prins buza de jos și pe urmă am unit sprîncenele în unghi ridicat ca să nu-mi dea lacrimile. O, imposibilă dragoste, suflet fermentat de îndoială, descurajare de „femeie iubită de toți bărbații".

Aș fi dorit ca D. să plece, ca să pot sări din pat și să mă plimb agitată prin casă... Dar dacă toți se înșală? Oare nu i se spune oricărei femei același lucru? Sau dacă mi se spune numai mie, nu-i poate un *„malentedu"* general? S-ar putea să nu fie vorba decît despre o simpatie anume, nu neapărat erotică, și în privința asta mi-am adus aminte cît de mult m-a neliniștit faptul că atunci chiar cînd toți bărbații musafiri, în aceeași casă cu mine, îmi arătau stăruitoarea și indiscreta lor preferință, pînă la complimentul definitiv și brutal, nevestele lor nu erau geloase. Pe urmă mi se atribuie anumite „succese" pe care eu știu că nu le-am avut. Nu cumva tot ce mi se atribuie e de aceeași natură? Aș vrea să fiu însă iubită, dorită definitiv și numai eu, în toate privințele de toți bărbații, numai ca să fiu și mai prețuită de X și ca să fiu sigură că nu e nimic din tot ce oferă celelalte, pe care să nu-l pot oferi și eu.

Timp îndelungat am rămas pe gînduri, abătută, uitînd de el, cu sufletul ciugulit din cînd în cînd de cîte o întrebare, ca de ciocul unei păsări cenușii. Pe urmă, ochii împăienjeniți, pe care îi întorsesem cum întorci o scrisoare ca să nu-ți citească vecinul în ea, au rămas ca fixați de roșul viu al unor maci de Luchian. E tabloul despre care ți-am spus că l-am primit dar de ziua mea și pe care n-am vrut să ți-l arăt ca să fac un act de voință. Cu chenar de lemn negru, l-am fixat pe peretele din fața patului pentru că roșul fraged și catifelat al petalelor îmi limpezește privirea somnoroasă dimineața cînd mă scol, de pot citi ora la ceasornicul de alături de el. Ți-am spus, dealtfel, că în odaia de dormit, văruită alb și cu vreo două dungi aurii, nu e decît divanul alb, scăzut și vast, tabloul de Luchian, ceasornicul și, la căpătîi, o măsuță albă pentru becul cu abajur de faianță ca să pot citi seara. Încolo nimic. Nici covoare pe parchetul lucios ca o oglindă de stejar, nici o mobilă, dă de-a lungul pereților goi de se vede șipca de stejar care măsoară lungimea podelei jos, nici draperii la fereastră — nu e nici un pericol de vecini — de poate năvăli lumina prin amîndouă ferestrele așa că, dimineața, înainte de a trece în camera de baie, iau mai întîi, respirînd puternic, o adevărată baie de lumină.

Cînd mi-a întîlnit privirea, pe care o spiona probabil, D. mi-a surîs scuzîndu-mă cu indulgență. I-am cerut voie să mă îmbrac și s-a grăbit să-mi dea dreptate, tresărind. Și-a luat apoi notele și s-a îndreptat spre ușă :

— Trec în salonaș pe divan și te aștept, pînă te îmbraci.

Aștepta cu privirea întrebătoare.

— Dar îmi iau întîi baia ! ?

I s-au strîns trăsăturile feței, iar ochii și-au pierdut lumina egală pe care o aveau.

— Te aștept oricît vrei, citesc ceva — și brusc, ca și cînd ar fi călcat strîmb — sau poate trebuie să vină cineva . . .

Întrebarea era stupidă și-mi dovedea că D. iar s-a tulburat, că e un aparat care funcționează anormal.

— Nu, n-aștept pe nimeni, dar dimineața îmi place să fiu singură în toată casa, să trec în voie dintr-o cameră într-alta, să am astfel impresia că m-am închis ca să nu fiu tulburată.

Exact aș fi vrut să-i spun că vreau să am impresia că e o zonă în care sînt inaccesibilă celorlalți . . . oricui.

— Uite, plec imediat, nu te speria, că nu rămîn să te văd goală, și spunînd asta era din nou vulgar, și în intenție, și în glas.

Dar în cadrul ușii albe s-a oprit, și-a frămîntat buzele ca și cînd ar fi luat o hotărîre definitivă și pe urmă a revenit lîngă căpătîiul meu. Mi-a pronunțat numele cu o voce muzicală și înmuiată în lacrimi :

— Nu e nimic pe lume, nu pot face nimic ca să mă poți iubi puțin ? E cu adevărat imposibil ?

Întrebarea lui mi s-a părut frumoasă ca un zbor de pasăre și i-am zîmbit. A zîmbit și el ca un pacient care zîmbește unui doctor. Am întors fața spre perete, însă, ca să evit un răspuns. Cînd mi-a luat mîna să mi-o sărute, a lui era leșinată și călduță, ca a unui bolnav de anemie.

T.

3

LUNI de zile n-am mai știut nimic despre el. Mă întrebam uneori ce s-a făcut — mi se pare că te-am întrebat și pe dumneata despre el — cred că pe jumătate bucuroasă că nu mă mai sîcîie cu stăruințele sale, pe jumătate oarecum neliniștită că s-ar putea să fiu uitată de cineva pentru care ani de zile am fost sensul vieții lui, devenită acum indiferentă ca un astru care s-a răcit. Mi se părea că asta ar fi pentru mine însămi o dovadă că într-adevăr poate înceta cineva să mă iubească și că deci ar putea veni o zi, cînd pentru X aș fi o femeie ca oricare alta, pe care o lași pe stradă, să treacă fără s-o oprești, adică fără să socoți întîlnirea cu ea un mic eveniment.

Într-o seară, la Teatrul Național, venisem înadins s-o văd pe Lucile jucînd și-mi era ciudă pe dumneata că ai refuzat să vii s-o asculți, pretextînd că te indispun actrițele

[redacted]

frumos ca să fie măsurat cu vreun echivalent și eu îngheț uneori, chiar cînd constatarea e ulterioară, la gîndul că ar fi bănuit cineva că un zîmbet al meu e interesat, deși, e timpul să-ți spun, mi se pare că din diferite motive lumea mă crede altfel. Cu mîndria sufocată ca într-o agonie l-am chemat din nou, la sfîrșit, pe D. cerîndu-i, cu glasul dezarticulat, să scrie cîteva rînduri. Într-o gazetă fără tiraj a apărut un articol ditirambic, dar Lucilei nu i-am vorbit luni de zile.

Indispoziția acestei întîmplări, insensibilitatea mea față de D., chiar acum, cînd era întovărășit de o femeie, au fost apoi, după ce și-au pierdut din acuitate, pentru gîndurile care m-au frămîntat pe drum spre casă, ca o injecție care prepară un corp pentru operație. Era în mine o durere amorțită, la constatarea pe care o făceam acum că nici gelozia, că nimic nu poate stimula o dragoste inexistentă, că nici mijlocul acesta recomandat de atîți autori de maxime și de piese de teatru nu mi-ar putea fi de nici un folos, dacă aș încerca vreodată să-mi recîștig prețul în ochii lui X.

Într-o zi, D. s-a achitat însă de serviciul pe care am încercat să i-l fac, încă în mod princiar, deși fără să știe. Înainte de Paște plecam cu acceleratul la mătușa mea. Știu că ține mult să mă aibă de sărbători, pentru că venirea mea e un adevărat eveniment în orășelul lor. Casa mătuși-mi capătă o deosebită importanță, devine centrul vizitelor pascale și mai toate familiile își dau întîlnire în casa în care mergem noi. Cum mătușa-mea este o nevinovată cochetă a primirilor gospodărești, e fericită cînd mă duc la ei. Mă așezasem deci confortabil pe locul meu, lîngă fereastră, cu pardesiul încheiat și o tocă ușoară de drum trasă aproape pe ochi. Examinam curioasă pe tovarășii de compartiment, cînd a apărut în ușă, chemînd că a găsit loc, recenta metresă a lui X. Am încremenit cu buzele întredeschise și inima îmi palpita ca o pasăre ce se zbate ca să zboare, în mîna cuiva, și nu izbutește. Crisparea gîtului îmi împiedica respirația. M-am ghemuit mai mult, ca să nu fiu recunoscută, și mi-am întors cu totul privirea pe fereastră. El a apărut primăvăratic — l-am

[redacted]